

МОВА І НАЦІЯ: БОРОТЬБА ЗА МОВНО-КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ

*(оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та
неопублікованими документами за 2018–2019 рр.)*

Своєрідність кожного народу втілюється в мові – найважливішій складовій людської особистості. Саме через мову людина «вмонтовує» в свідомість власне уявлення про світ. Іще в Древній Греції вважалося, що думка та мислення нерозривно пов'язані з мовою, що знайшло своє вираження в понятті *логос* – терміні, який означає одночасно думку і слово в їхній єдності.

«Межі моєї мови означають межі мого світу» – ця блискуча теза належить австро-англійському філософу Людвігу фон Вітгенштайну. Вочевидь у ній ідеться про чітку границю, якою і є рідна мова як виразник не тільки індивідуальної оцінки та самоусвідомлення у межах спільноти, не тільки як засіб світосприймання, а і як основа єдності мовно-комунікативної спільноти, адже народ, нація виникає та існує як мовна спільнота, де мова є основою державної єдності, формою і знаком верховенства права, тобто тим інструментом, за допомоги якого держава здійснює правову і державну політику всередині держави та поза її межами [1].

Українська мова, яка попри роки бездержавності та упослідженості не розчинилася в імлі століть, переконливо підтверджує справедливість цього висловлення, а сама Україна не зникла лише тому, що зберігся генетичний код нації – мова. Саме тому сьогодні не може не викликати тривогу той факт, що в багатьох сферах нашого життя побутує російська.

Комісія, яка в 1920-х роках працювала над укладанням «Російсько-українського словника» під керівництвом академіків А. Кримського та С. Єфремова, мала назву «Комісія для складання живої української мови». Цей словник, що до сьогодні в українській своїй частині лишається найкращою лексикографічною працею ХХ сторіччя, встиг вийти до літери «П», після чого у 1930-х роках був заборонений, а його упорядники репресовані із тавром «українських буржуазних націоналістів».

Слід зазначити, що українська частина словника базувалася на багатому лексичному матеріалі народних говірок, зібраному в різних областях, заселених

українцями.

На той час українська мова була живою, тобто мовою щоденного спілкування українців, причому на території, значно ширшій за нинішню. Це засвідчує карта розповсюдження українських говірок (за тогочасною термінологією «Карта южнорусских наречий и говоров»), складена в 1871 році. Як зауважує директор Інституту української мови П. Гриценко, на ній можна побачити величезні україномовні терени, які за площею можуть становити цілу середньоевропейську державу: а це Кубань, Курщина, Орловщина, – територія на схід від сучасного українсько-російського кордону. До речі, Азовське море було внутрішньо українське, бо на схід від цього моря ще кілометрів зі ста функціонували українські поселення та українська мова. І там не було жодного домінування чи переважаючої більшості російських етнічних поселень. Українською також говорили на Берестейщині, нинішній Берестейській області Білорусі, а на заході україномовні терени, до операції «Вісла», поширювалися на Підляшшя і доходили майже до Любліна, в східній Словаччині також були області, заселені українцями, ареал поширення української мови заходив і в Румунію. За словами мовознавця, карту 1871 року можна вважати ілюстрацією територіальних втрат, що їх зазнали українці впродовж ХХ сторіччя. Вона ж показує, що комуністична політика лінгвоциду була успішнішою за самодержавну.

За наказом Сталіна українізація була перервана вже в 1932 році. Голодомор, організований владою в місцевостях, заселених українцями, різко зменшив чисельність українського етносу, а більшовицька практика мовно-культурної асиміляції призвела до остаточної його ліквідації на землях колишнього заселення.

Сталінські репресії та голодомор підірвали соціальну базу української мови й в територіальних межах УРСР, однак приєднання в 1939 році західних областей, де вона повноцінно побутувала в усіх сферах життя, що загальмувало асиміляційний процес «братерського» зближення українського народу з російським. Водночас інтенсивна індустріалізація Донбасу прискорила його зросійщення [2].

Голодомор – він і досі триває в Україні у вигляді русифікації, впевнений український мовознавець, журналіст, професор Колумбійського університету Ю. Шевчук. Коли щороку ми віддаємо шану голоду 1932–1933 років, наголос робиться на нелюдській жорстокості більшовиків, на кількості загиблих, називаються нові докази, що то був спланований геноцид українців, адже в самій Україні та у світі навіть сьогодні в цьому переконані далеко не всі. Однак, як наголошує науковець, йдеться, власне, не про світ, а про більш глибоку проблему – обмежене бачення українцями власної історії в призмі Голодомору.

За його словами, існує вузьке і широке трактування Голодомору. Вузьке – це знищення мільйонів українських селян на початку 1930-х. Широке – це трактування, що розглядає голод 1932–1933 років як окремий епізод значно більшого масштабу в контексті історичних подій.

Ще на початку 1950-х років Рафал Лемкін, польський та американський науковець, фундатор дослідження геноциду, автор запровадження слова *геноцид*

як правового поняття, аналізував Голодомор у термінах програмового винищення українців як національної єдності. Серед іншого, він писав про чотири удари Москви, метою яких було знищення українців як нації: 1) удар у голову нації – проти її культурного провуду, інтелігенції, науковців, письменництва; 2) удар у серце – проти всіх форм духовного життя, українських церков; 3) удар по тілу нації – проти селян, носіїв української ідентичності; 4) переселення на спустошені голодом українські землі росіян, як остаточний крок у геноциді.

Ціла низка заходів московського керівництва політичного, культурного й економічного характеру мали в собі одну логіку і ціль – зробити так, щоб українців не стало, як окремої нації, культури, цивілізації, зросійщити їх.

Більшість наших співгромадян звикли думати про зросійщення лише як про мовну і, значно рідше, культурну асиміляцію. Якщо погодитися, що кінцевим продуктом зросійщення є небуття українців як впізнаваної єдності, то слід погодитися і з тим, що Голодомор – це окрема форма, окрема стратегія, кінцевою метою якої є небуття українців. Відтак кожна стратегія соціальної поведінки на рівні політики, культури, релігії, мови, економіки, кінцевим наслідком якої є підрив української національної ідентичності, її послаблення та розмивання в російській – є формою знищення українців.

Говорячи про трактування Голодомору в широкому історичному контексті багатовікової політики Москви з її магістральною метою знищити Україну як цивілізацію в усіх її основних виявах – насамперед мовних, культурних, релігійних, політичних, психологічних чи ще якихось відмінних від московських, – як би хтось не волів комфортно бачити тут лише факт минулого, це явище українського сьогодні.

Ю. Шевчук наполягає на думці про те, що Голодомор у ширшому сенсі політики знищення українства сьогодні ефективніший, ніж у 30-ті, оскільки набрав більш завуальованих форм. Автор допису називає кілька таких форм.

Перша – це особливий механізм підбору керівних кадрів у всіх галузях життя, коли висококваліфіковані фахівці з ознаками української ідентичності елімінуються ще на підході до престижних посад. Україномовний кандидат на високу посаду за всіх інших рівних умов неunikно програє російськомовному конкурентові. Така селекція нагадує політику вилюднення України від українців і переселення на їхнє місце росіян у 1930-х роках. Сьогодні це вилюднення продовжується. Воно не фізичне, а тому не таке помітне. Воно ідентифікаційне, але результат одного й іншого тотожні – русифікація.

Друга – це особливий спосіб творення символічного капіталу в культурі, освіті й загалом інформаційному просторі, коли українське подається як провінційне, несумісне з модерністю, а значить неprestижне. Російське ж подається – як високоprestижне. Дотепер існує гострий дефіцит високоякісних зразків української культурної продукції в публічному просторі країни.

Третя форма, особливо смертельна, що символічно повертає нас у часи Голодомору, – це політика мовної шизофренії, тобто послідовного й закріпленого до недавнього часу українським законодавством, інституціоналізованого

спарювання української мови з російською скрізь і всюди. Історично це найдієвіша форма знищення українства.

Про смертельну ефективність цієї новітньої форми продовження цілей Голодомору свідчить те, що українське суспільство загалом погоджується з мовною шизофренією і майже не чинить їй ніякого опору, спостерігаючи, як нове покоління швидкими темпами втрачає мову, переходячи на «язик» [3].

Здавалося б, після здобуття Україною незалежності мовна ситуація мала змінитися докорінно. Проте політика тотальної русифікації дається взнаки. Дійсно, якщо повернутися на кілька десятиліть назад, скажімо, в часи радянської України, почути тоді грамотну та красиву українську мову на київських вулицях було такою самою дивовижною, як почути англійські слова. Тож покоління виростило, утверджуючись у думці: українська існує десь там, у селі, як говірка літніх людей. А ще – на сцені, у вигляді суржику, щоб висміяти недолугого малороса, який носить із своїм шматком сала.

Якщо рідна мова сприймалася українцями як щось екзотичне, ба навіть неprestижне, то і вибір був невеликий – або зрікаєшся «солов'їної», або автоматично перетворюєшся на вигнанця, коли більшість дивиться на тебе з острахом. Однак траплялися неабиякі винятки.

Корінний киянин, обдарований молодий поет Л. Кисельов (1946–1968), творча активність якого припала на 60-ті роки, свідомо обрав шлях поетичної трансформації – переходу від поезії російськомовної до україномовної, – задекларувавши у виданій посмертно двомовній поетичній збірці своє кредо: «Я постою у края бездны, и вдруг пойму, сломясь в тоске, что все на свете – только песня на украинском языке». До слова, твори Кисельова перекладено грузинською, узбецькою, казахською, литовською, латиською, молдавською, болгарською, чеською, німецькою, польською, англійською та японською мовами [4; 5].

Нехтування та ігнорування мови впродовж тривалого періоду призвели до трагічних наслідків, свідком яких є сучасне суспільство. Масштабна русифікація українців і зумовлене нею послаблення національної свідомості значної частини населення так само згубно вплинули на політичну ситуацію після здобуття незалежності.

В нових політичних умовах представницької демократії розшарування людності за мовою спілкування, а відтак значною мірою і за ціннісними та цивілізаційними орієнтаціями, заблокувало можливість привести до влади політиків із державницьким мисленням, здатних очолити побудову держави, незалежної від колишнього імперського центру. За всі роки після розпаду Радянського Союзу влада України не спромоглася перекрити головні канали русифікації і цим убезпечитись від новітніх неоімперських зазіхань Росії на наші землі.

Уже в 1962 році В. Стус, який викладав на той час українську мову в російській школі міста Горлівки на Донеччині, в листі до А. Малишка писав: «У нас немає майбутнього. Коріння нації – тільки в селі, а „хуторянським” народом ми довго не проживем, пам'ятаючи про вплив міста, про армію, про всі інші канали русифікації».

Як відомо, тривалий асиміляційний процес безпосередньо вплинув на мовно-культурну ситуацію Донеччини. Загалом її можна схарактеризувати як територію поширення незбалансованої форми українсько-російського білінгвізму.

Значною мірою цьому посприяв протокольний характер використання державної мови в освітньому процесі. Суто формальний українськомовний статус навчальних закладів зашкодив формуванню навичок користування українською мовою в регіоні, навіть поставивши під загрозу реалізацію задекларованої в освітніх директивах мети: формувати національно свідому, духовно багату мовну особистість, яка володіє вміннями й навичками вільно та доцільно користуватися засобами рідної мови, що має забезпечити належний рівень мовної компетенції.

Підживлює тенденції зросійщення і ситуація із забезпеченням місцевих бібліотек українськомовною продукцією. Зокрема бібліотечний фонд Донецької обласної універсальної бібліотеки ім. Н. Крупської лише на 9,1 % укомплектований книгами українською мовою. У 1991 році їх було ще менше – 6,1 %. На два українськомовні видання припадає три російськомовні. По-перше, українськомовні книжки – це література переважно ще радянських часів, яка зовсім не виховує в читачів патріотичних почуттів до незалежної України, швидше навпаки. Мабуть, це і є однією з причин, чому вона практично не користується попитом у адресата – молоді.

По-друге, мережа самих бібліотек неухильно скорочується. У місцевих бібліотеках області, фонд яких майже повністю ще радянський, загальний обсяг літератури становить понад 17 мільйонів примірників, з яких українською мовою – 30,3 %. В інформаційному просторі Донецької області працювало 136 телерадіоорганізацій. З них – 38 телерадіокомпаній і 18 радіоорганізацій ефірного мовлення, 67 – телерадіокомпаній кабельного мовлення і 13 – радіоорганізації дротового мовлення. Телерадіоорганізації, використовували у своєму ефірі в середньому 45 % державної мови і 55 % – російської. Обласна державна телерадіокомпанія, яка вела програми українською, – 65 %, російською – 35 %. Така перевага однієї з мов національних меншин поряд із державною не сприяла формуванню пріоритетного становища мови титульної нації, хоча насамперед представникам українського народу має відводитися ключова роль у творенні нашої держави.

Трагічні передбачення загроз для української мови, а відтак і для нації, що про них писав В. Стус з Горлівки і які нині справдились на всій окупованій частині Донеччини, де російські окупанти разом з місцевими колаборантами зачищають захоплені області від будь-яких проявів українства, на превеликий жаль, не втратили актуальності й для інших областей.

Безперечно, нині в колективних настановах і настроях нашого суспільства відбуваються великі зміни. Після російської агресії все більше громадян починають усвідомлювати значення української мови та культури для збереження своєї території і цілісності держави. А в Києві українська мова навіть без підтримки місцевої влади відвойовує все більший комунікативний простір. Загалом, з'являється надія [2].

Та попри державний статус мови й квоти суспільству досі подається думка про доцільність і, навіть, обґрунтовану необхідність двомовності. Натомість у публіцистичному творі І. Франка «Двоязичність і дволичність», який він написав в 1905-му, автор наполегливо звертає увагу на факт руйнівної дії двомовності, яку так уперто нам насаджували й насаджують донині. Тож у нинішню епоху національно-філософські думки Великого Каменяра набувають особливого звучання, бо багато в чому перегукуються з тими проблемами, які вимагають свого нового осмислення і розв'язання сьогодні, лишаючись донині не вирішеними.

Сучасні вчені-мовознавці б'ють на сполох: війна є там, де немає української мови. Про це вельми красномовно свідчать дані аналітичного огляду «Становище української мови в Україні в 2017 році», оприлюдненого рухом «Простір свободи». Згідно з опублікованою інформацією, 68 % опитаних громадян, не враховуючи мешканців окупованих територій, назвали українську мову рідною, а 61 % вважає, що мовну політику необхідно спрямовувати перш за все на захист української мови. Та не зважаючи на те, що за минулий рік українська мова зміцнила позиції в радіоефірі та на книжковому ринку, спостерігаються негативні факти. Приміром, частка газет, виданих українською мовою, зменшилася за рік із 34 до 32 % від сумарного накладу. Проблемними місцями залишаються сфера послуг та Інтернет. За підсумками моніторингу кафе і ресторанів у 26 містах (усі обласні центри, крім окупованих, а також Кривий Ріг, Маріуполь, Краматорськ та Сєвєродонецьк), лише 38 % закладів харчування мають українську вівіску; лише в 65 % є меню українською і тільки в 49 % закладів персонал обслуговує україномовних клієнтів українською мовою.

На думку О. Авраменка, відомого мовознавця, голос якого щороку звучить під час Всеукраїнського радіодиктанту, «...необхідно й надалі робити все для того, аби у столиці панувала українська мова. Подвійні мовні стандарти – небезпечна річ. Ведучі, які під час ефірів спілкуються українською, відразу переходять на російську під час рекламних пауз. На жаль, в українських школах панує не менш тривожна ситуація. Часто українська мова звучить лише під час уроків. Перерва – територія, де панує „руській мір”. Який висновок? Маємо вичавлювати з себе раба „по краплині”, адже психологічний аспект, ментальні зрушення долаються не так швидко» [5].

Доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту української мови НАН України Л. Масенко нинішню мовну ситуацію в державі характеризує як конфлікт між двома літературними мовами – українською та російською. Вона зауважує, що деформованість мовної ситуації України полягає в тому, що співвідношення українськомовної та російськомовної частин населення не відповідає співвідношенню українців і росіян на її території. «І хоч після Євромайдану та з початком гібридної агресії проти нашої країни, суспільний запит на українську зростає, все-таки не подолане масове зросійщення інформаційно-культурної сфери», – підкреслює вона.

На думку таких відомих мовознавців і фахівців з мовної політики, як Л. Масенко, Т. Марусик, І. Ющук, ця ситуація може мати загрозливі для націо-

нальної безпеки наслідки. Адже деукраїнізація мовно-культурного простору прокладає шлях «руському міру» всередину країни. Аби захистити Україну від окупантів, науковці закликають співвітчизників переходити на українську [6].

Звісно, мова не має політичного забарвлення. Але сьогодні треба розуміти всю відповідальність за те, що сказав свого часу О. Потебня: «Кожен народ обведений колом своєї мови». І те, що сьогодні зсередини внутрішні ворожі сили і зовнішні визначили, що коло української мови повинно бути розірване, і тут мусить бути побудована у гіршому чи кращому випадку лише російська Україна – це сьогодні dokonаний факт [7].

Досліджуючи мовну ситуацію в Україні, О. Крамар, автор часопису «Український тиждень», порівняв історію питання в Україні та Ірландії, застерігаючи, зокрема, що попри загострення національних почуттів та певного зростання патріотизму, простір використання української мови, навпаки, звужується.

Вважати, що українській в Україні доля Ірландії вже не загрожує – надто безпечно, зауважує автор. Хоч нинішні дані соціопитувань по Україні, на підконтрольній території, видаються на перший погляд значно кращими, аніж ті, які були до 2014 року, це омана, бо тоді вони рахувалися разом із тотально зрусифікованими Кримом та зараз окупованими районами Донбасу. Дослідження свідчать, що більшість громадян відчувають тиск і загрози в Україні саме для української мови. Наприклад, за даними соціодосліджень, здійснених провідними соціологічними службами країни й оприлюдненими в 2018 році Рухом добровольців «Простір свободи», лише 17 %, з яких тільки 5 % цілком упевнені в цьому, опитаних вважають, що на російськомовних громадян країни чиниться тиск через їхню мову, тоді як заперечують це твердження 72 %. Натомість 60 % опитаних вважають, що українська мова має стати основною в усіх сферах спілкування, а 61 % – що державна мовна політика має «сприяти поширенню української мови в усіх сферах життя», а 64 % вважає, що держава має підтримувати насамперед українську мову.

Коли придивитися ближче до цифр, які останнім часом надавалися вітчизняними соціологами, то виходить, що частка навіть етнічних українців, які використовують в сімейному спілкуванні українську, невпинно рухається до 50 %. За даними опитування Центру Разумкова, навесні 2017 року, 92 % громадян України (без урахування окупованих територій) вважали себе етнічними українцями й лише 6 % – етнічними росіянами. У проведеному Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) дослідженні етнічними українцями себе назвали 88 %, натомість росіянами – навіть менше 6 %. При цьому лише 50 % опитаних КМІС громадян заявили, що розмовляють удома українською, 25 % – завжди чи переважно російською, 24 % – «обома». Причому це в масштабах усієї країни.

У цьому сенсі в нашій історії чимало схожого з Ірландією, стверджує О. Крамар. Понад три століття цілеспрямованого нав'язування комплексу меншовартості «малоросів» так чи інакше оберталось довкола мови, оскільки, тільки в разі відмови від своєї рідної на користь панівної російської, українці могли ро-

зраховувати на повноцінну реалізацію своїх соціально-політичних амбіцій, просочування в середовище «вищих класів». Прищеплені в кількох поколіннях комплекси робили їх самих, хоч як це парадоксально, ініціаторами відповідного процесу, тож за інерцією триває подальша русифікація уламка російської імперії, яким усе ще залишається Україна.

Процес відмови все більшої кількості носіїв від української продовжується не тільки через постімперську інерцію, а також і через пасивність усе ще україномовного населення. Тому російська мова фактично залишається панівною. Зберігається цілковите домінування російської в бізнес-середовищі та ЗМІ країни, серед бюрократичного апарату тощо. Більшість великих міст з околицями та значна частина останніх залишаються за інерцією постколоніальними осередками русифікації від колишніх часів російського поневолення України – Харківщина, Дніпропетровщина, Миколаївщина, Херсонщина.

На переконання О. Крамара, домінування російської у великих містах україномовної держави – очевидний наслідок колоніальної політики Російської імперії та СРСР. Проте нині закономірні процеси урбанізації, а відтак і субурбанізації, здавалося б, уже об'єктивно «перемелюють» україномовних з російськомовними. Стрімке поповнення першими великих і середніх міст не стільки українізує останніх, як русифікує перших. Бо покинувши домівку та переступивши навіть адмінмежу такого населеного пункту, значна частина автоматично підлаштовується під домінуючу там мову.

Соціологічно чітко фіксований значно нижчий показник використання української під час спілкування в громадських місцях порівняно з сімейним колом – прямий результат і наочне свідчення її подальшої дискримінації в публічній сфері. За цих умов, підсумовує автор, лише радикальна активізація державної мовної політики здатна змінити абсурдну ситуацію, коли русифікація практично триває в незалежній державі, яка де факто залишається внутрішньою колонією, де роль метрополії виконують свого часу зрусифіковані великі й середні міста. Інакше перспектива «ірландизації» із повним або майже повним зникненням української на території усїєї України – це лише питання часу.

«Врешті-решт, далеко ходити й не треба: щось подібне ми вже зараз бачимо в сусідній Білорусі. Адже справа не обмежується мовою. Територіальний патріотизм, не підпертий мовно-культурною самоідентифікацією, рано чи пізно трансформується в «регіоналізм», і наступним поколінням стає дедалі важче пояснювати, у чому різниця між їхньою „місцевою ідентичністю” та ідентичністю сусіднього народу, в якого та сама мова, чимало побутових традицій, спільний інформаційний простір. Адже мова виступає одним із найважливіших факторів у здатності пересічних громадян відрізнити національний та іноземний продукти, а отже, впливає на їхню спроможність опиратися інформаційному впливу ззовні», – застерігає журналіст Тиждень.ua [8].

«І все ж треба сподіватися, що Україна уникне білоруського сценарію, бо має потужний оберіг – багату культурну спадщину, що нині примножується в

усіх мистецьких сферах», – зауважує Л. Масенко.

Противагою радянській мовно-культурній уніфікації став у наші дні конкурентноздатний україномовний контент. Запровадження квотування на радіо й телебаченні надало поштовх до розвитку власної музичної та кіноіндустрії, а отже, й до розвитку української мови.

Щодо молодого українського кіно Л. Масенко зокрема відмічає, як правильно й коректно розставлено акценти в українсько-російських двомовних діалогах між захисниками Донецького аеропорту в фільмі «Кіборги». «Певний знаковий смисл має і сцена загибелі командира „кіборгів”, що її можна тлумачити як попередження – російська культура не вбереже українця від російської кулі. Снайпер відстежує і вбиває головного героя у той момент, коли захисник аеропорту в телефонній розмові з донькою декламує поезію Пушкіна „У лукоморья дуб зеленый”. Таким чином, збереження й зміцнення нашої держави залежить не лише від употужнення її обороноздатності, але й від розбудови української культури та поширення її впливу на всій території країни», – впевнена вона [9; 10].

То якою ж має бути стратегія державної мовної політики?

31 травня 2018 року Президент України П. Порошенко підписав Указ «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України», який передбачає затвердження цільової програми на 2018–2028 роки, «спрямованої на забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя, створення єдиного культурного простору України та збереження цілісності культури» [11].

Письменниця О. Забужко вважає, що підготовка 10-річної програми укорінення та зміцнення державного статусу української мови – це стратегічний хід президента. Зокрема, вона наголошує: «Я й раніше була за довготривалу програму розвитку державної мови. Тому Порошенко правильно робить, що замість року української мови проголошує десятиріччя. Нам потрібно долати постколоніальний синдром. Про захист української мови потрібно говорити, як про частину правозахисту...».

Вона також відмічає, що україномовні в Україні потребують захисту своїх прав, як дискримінована категорія: «Нам треба захищати права україномовних громадян. Колоніалізм – це коли ви культуру колонізатора знаєте краще, ніж свою. Це елементарно і описано в усіх підручниках з postcolonial studies. Нам залишається просто це усвідомити: що ми всі, без різниці віку й рівня освіти, досі знаємо російську культуру краще, ніж свою. Це діагноз. Ми просто не помічаємо цього другорядного становища» [12].

Втім, українське суспільство готове до українізації, адже патріотично налаштоване суспільство розуміє, що мова є одним із основних чинників національної безпеки.

В цьому році, щоправда з дискусіями та емоціями, справу було зрушено з місця – 28 лютого Парламент увімкнув механізм незворотності в прийнятті закону про українську мову. Він має вплинути на культуру, освіту, держслужбу,

процес отримання громадянства тощо. Як зазначив Віце-прем'єр-міністр України В. Кириленко, проект передбачає повний перехід на українську, а в подальшому буде здійснено й інші кроки на шляху стратегічного для нашої країни процесу, яким є деколонізація [13; 14].

Законопроект № 5670-д (Про забезпечення функціонування української мови як державної) необхідно ухвалити, щоб закріпити тенденцію та створити умови, щоб вона тривала наступні 10 років. На цьому наголошує І. Подоляк, перший заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності. Зокрема, вона зазначає, що треба створити такі інструменти, щоб усі, хто хоче вивчити українську мову, могли це зробити. Аби розвиток української мови не відбувався так, як останні 27 років [15].

В інтерв'ю для Радіо Свобода, в рубриці «Точка зору», Міністр культури України Є. Нищук, своєю чергою, зауважив, що цей законопроект відображає консолідовану позицію різних груп українців. Прийняття мовного закону підтримали у своїх листах, заявах і зверненнях понад 70 всеукраїнських і сотні місцевих громадських організацій, вчені ради провідних національних закладів вищої освіти, інші наукові й академічні установи, громадські та культурні діячі, а також тисячі українців, які в очікуванні розгляду цього питання у Верховній Раді додали до своїх фото у профілях на «Фейсбуці» допис «Вимагаю закон про мову 5670-д» та долучилися до флеш-мобу #МоваНаЧасі. Підтримала цю позицію і Експертна група з питань мовної політики, створена на виконання Указу Президента «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України».

Серед іншого, Є. Нищук розповів, що Мінкультури робить усе можливе, щоб сприяти розвитку української мови. На підтвердження цієї тези він навів кілька найважливіших фактів.

У відповідь на Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України» від 31 травня 2018 року Директорат державної мовної політики при Міністерстві культури підготував проект документа – *Стратегія популяризації державної мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава»*, який було виставлено на сайті відомства для громадського обговорення. Нині документ успішно пройшов громадське обговорення, погодження з центральними органами виконавчої влади, отримавши схвалення Урядового комітету з питань соціальної політики та гуманітарного розвитку. Паралельно триває робота над планом заходів, які допоможуть реалізувати Стратегію.

Директоратом також було розроблено проект Закону України «Про українську жестову мову». «Подібні нормативні акти – звичайна практика в європейських країнах, проте в Україні лише сьогодні з'являється усвідомлення необхідності забезпечення прав осіб із особливими потребами», – зауважив Міністр.

Важливий етап у розвитку української мови – це підтримка бібліотечної інфраструктури. Тому Міністерство розпочало роботу над новою редакцією Закону «Про бібліотеки і бібліотечну справу». Перше засідання робочої групи від-

булося в листопаді 2018 року. Крім того, Міністерство надало зауваження та пропозиції до розроблених пріоритетних напрямів діяльності Українського культурного фонду задля підтримки розвитку вітчизняної культури і мистецтв, просування україніки у світі. Ці рекомендації сприятимуть консолідації українських культурних проектів, формуючи позитивний імідж української культури та української мови.

Говорячи про міжнародну підтримку, Є. Нищук зауважив, що експерти Директорату беруть участь у підготовці *Четвертої періодичної доповіді про виконання Україною Європейської хартії регіональних мов або мов меншин*, що відповідає зобов'язанням нашої країни перед Радою Європи щодо реалізації положень Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Як пояснив очільник Мінкультури: «Ми поважаємо мови всіх етнічних спільнот, які проживають на території України, дбаємо про те, щоб представники національних меншин мали можливість комфортно почуватися в мовному середовищі. Водночас повага до української мови як державної є ключовою та забезпечить гармонійне життя в Україні, буде запорукою сталого розвитку в нашій країні».

Молодь починає усвідомлювати престижність українського слова. На думку Є. Нищука, нині треба робити все можливе аби українськомовний контент став прибутковим, щоб українська мова сприймалася не лише як категорія духу, а і як елемент бізнесу, чинник прагматичного світу, в якому живе молоде покоління. «Директорат державної мовної політики виробляє пропозиції щодо розширення українського мовного культурно-інформаційного простору, збільшення обсягів виробництва та доступності українськомовних інформаційних продуктів; зміцнення та утвердження державної мови на всій території України в усіх царинах суспільного життя. Ми працюємо над реалізацією мовних потреб українців за кордоном, утвердженням української мови як засобу єднання нації, досягнення успіху та добробуту, посилення національної безпеки та міжетнічного порозуміння... От і сьогодні потрібно тягнутися вгору, щоб попри війну й усі труднощі осягати мову не лише як засіб комунікації, а як частину ідентичності, як форму самовияву в слові й самостворення в думці», – підсумував Міністр [10].

Принагідно слід додати, що Міністерство культури підтримало низку громадських проектів, спрямованих на утвердження та популяризацію української мови. Про це розповів заступник Міністра культури Ю. Рибачук під час їхньої презентації в Національному музеї літератури України. «Забезпечення повноцінного функціонування української мови – це не тільки правові акти, а й реальні проекти. Серед них два проекти: захід у форматі всеукраїнського форуму „PROsvit”, який більше зосереджений на інтелектуальній публіці, на професійних дискусіях людей, чия думка є важливою для суспільства, а також комунікаційно-мистецький проект „МовArt”. Об'єднує два проекти те, що вони пропонують неконфліктний спосіб популяризації української мови, утвердження її державного статусу, що вони легко масштабуються на простір всієї України», – повідомив він, водночас зазначивши, що пріоритетом проекту «МовArt» у 2019 році є візуальне мистецтво, а перший блок круглих столів мовного проекту

«PROсвіт» охопить міста на Сході і Півдні України [16].

Водночас і сама громадськість не залишається осторонь «мовного питання», розглядаючи його, зокрема, в контексті культурної дипломатії.

Історією ідеї та особистим досвідом щодо організації акцій на підтримку української мови ділиться лідерка громадського руху «Не будь байдужим!» О. Левкова: «Усе почалося в 2006 році. Тоді я в складі однієї делегації потрапила до США у штат Каліфорнія. Американці, які нас приймали, у своїх сім'ях і на офіційних зустрічах усіляко вітали нас із перемогою Помаранчевої революції, але при цьому співали пісню «Очи черные». Її текст, хоч і написаний українським письменником Євгеном Гребінкою, є російськомовним. Я тоді подумала, що це дуже нелогічно, коли з одного боку нас вітають із самодостатністю, а з іншого – співають пісню російською. Окрім того, одна з організаторів у публічній промові сказала, що Михайло Задорнов – наш гуморист. Я заперечила, але вона відповіла щось на кшталт: „Хіба є різниця?“». Тож цей досвід підштовхнув лідерку ініціативи «Не будь байдужим!» до розуміння, що Україну треба подавати цілісно, а ідентифікація нашої держави на культурній мапі світу може відбуватися, якщо українська культура не буде перетинатися з російською.

Саме тому О. Левкова вирішила шукати громадську організацію, яка займається популяризацією українського в Україні. Нею стала «Не будь байдужим!», яка культурними методами – через літературу та музику – популяризувала українську мову та історію в молодіжних середовищах. Одним із перших став великий проект «*Mazena. Made in Ukraine*». Потім були рок-концерти з популяризації мови – щонайменше 20. Згодом команда «Не будь байдужим!» організувала масштабну акцію «*Ремікс 482*», в рамках якої найяскравіші представники таких музичних гуртів, як ТНМК, «Тартак», VovaZIL'Vova, їздили нічними клубами великих русифікованих центрів і грали треки саме україномовних виконавців, чим тішили одеську, донецьку й харківську публіку. Останні чотири роки активісти громадського руху зосередили свою увагу на допомозі Донбасу, а саме – Донецькій та Луганській областям.

«Збільшення україномовних громадян за останні роки в Україні фіксують навіть іноземці, які приїжджають сюди. Про це говорять, зокрема, фіни і білоруси, – каже громадська активістка. – Також мене тішить те, що відійшов у минуле стереотип, що українська мова це, мовляв, мова села. Цього більше немає. Зараз багато розмов про культурну дипломатію. Кожна країна завжди повинна чимось відрізнитись і мати своє виразне обличчя на мапі світу. Наприклад, у Франції вам хочеться насолоджуватися не лише архітектурою та круасанами, але й французькою мовою. Тим часом у Німеччині вам хочеться вже сосисок, пива і саме німецької мови. Тож для України дуже важливо вписати в цей культурний контекст і мовний вимір та інші здобутки, які відрізняють нас від „русского міра“» [17].

Проте на рівні масової свідомості доволі поширеною залишається сентенція на кшталт «какая разница, на каком языке говорить», при цьому велика кількість громадян, які не переймаються мовними проблемами, залишаються щирими патріотами своєї країни.

Нещодавно «Радіо Донбас.Реалії» звернулося до перехожих у Маріуполі та до своїх слухачів із запитанням: як часто вони користуються українською, і чи потрібен державній мові захист? У відповідь почули, наприклад, що не треба підлаштовувати реалії під закони, й хоча захищати права україномовних це правильно, не слід забувати про права тих, хто розмовляє іншими мовами, приміром, російською. Адже російськомовним, які не мали практики спілкування державною, дуже важко перелаштовуватися. Також викликає невдоволення факт, що на телебаченні та в радіоефірі поменшало програм російською. Кажуть, навіщо обмежувати права одних за рахунок інших? Тим часом, зауважує мешканець Северодонецька, він – громадянин України, але розмовляє російською, бо так батьки виховали, втім ця обставина не змінює ні ставлення до батьківщини, ні почуття патріотизму.

Були аргументи й на користь української мови: якщо, приміром, зайти на популярний відеохостинг YouTube, де українські блогери спілкуються з росіянами, останні часто їх запитують: «Як ви називаєте себе українцями, якщо спілкуєтеся російською мовою?»; доки ми між собою будемо спілкуватися російською, росіяни будуть вважати нас «русским миром» і війна на Донбасі не завершиться [18].

Журналіст газети «Сільські вісті» О. Гриб слушно звертає увагу на те, що в Національному музеї «Меморіал пам'яті жертв голодоморів в Україні» – інституції, яка розповідає про штучно створений московським комуністичним режимом голод в Україні, – записи транслюються російською мовою. Аргументація від працівника музею ошелешує: російськомовне населення може не зрозуміти. «Що тільки не робилося в Україні задля убезпечення від незручностей російського „старшого брата”, – зауважує автор допису, – чи не з цього починалося зрощення України разом із голодомором на державному рівні?» [19].

На неоднозначності шляхів розв'язання мовного питання, зокрема з огляду на відомі світовій історії так звані мовні конфлікти, акцентує увагу письменник А. Курков. Свій погляд на проблему він висловив в ефірі «Денного шоу» на «Радіо Крим.Реалії»: «Перш за все, Росія, Москва, Кремль не мають монополії на російську мову. Як Париж не має монополії на французьку... По суті російська мова, російськомовна культура розсипалася. Російська мова стала інструментом, який не обслуговує ту країну, в якій вважається державною. Вона обслуговує в кожній країні, де вона використовується, власну культуру». Якщо говорити про державну мову, яка повинна об'єднувати людей, то вона, на думку письменника, має бути одна. А щодо російської мови – їй не потрібен ніякий особливий статус, просто слід визнати її частиною мовної української культури.

Розмірковуючи про статус російської мови в Україні, а також про те, хто такі російськомовні українці й чому жителі східних регіонів країни досі мають радянську ментальність, А. Курков зазначає: «Я вже 20 років говорю, що російська мова без Росії цілком може існувати. З російською мовою сталося те саме, що з французькою 150–160 років тому, коли виникла франкофонія та культурний простір французької мови розсипався по світу. І французький уряд або академіки не можуть контролювати розвиток мови в Квебеку чи в країнах Магрибу. Але

вони все одно підтримують цей франкомовний світ, навіть якщо не згодні з політиками цих країн. Русифікація України ще в царські часи – це була експансія імперіалістичного простору на ті території, які могли б чинити спротив політиці імперії. Природно, що Росія хоче використовувати російську мову для політичних цілей. Але в Україні є кілька видів російськомовних людей: є етнічні росіяни, є представники радянського минулого ментального, для яких російська мова – незникома цінність. Російська мова залишилася мовою міжнаціонального спілкування в тих регіонах України, де різні етнічні групи співіснують разом – Закарпаття, Бессарабія. Київські російськомовні відрізняються від харківських російськомовних: за відсотком проросійськості, за рівнем політичної активності та пасивності, за рівнем невдоволення українською незалежністю, а точніше – владою. Тому я б не звалював у купу всіх російськомовних, хоча це хочуть зробити в Кремлі, щоб ними командувати... Я б хотів, щоб вона була мовою етнічних росіян. Щоб вони стали легальною національною меншиною, як угорці, болгарі, гагаузи тощо. Щоб не було поділу на російськомовних і національні меншини...».

Далі автор звертає увагу на велику кількість російськомовної літератури в Україні, про яку в нас ніхто не пише принципово: «Є українські літературні сайти, які не згадують жодного російськомовного автора. Є журнали, які ніколи не напишуть рецензію на його книгу. Тобто живе паралельна література, про яку знають ті, хто її читає, знають у регіонах. Харків, Дніпро, Одеса – це дуже активні регіони російськомовної літератури...».

А. Курков: «У нас є два інститути, що займаються мовою – це Інститут української мови Академії наук та Інститут мовознавства імені Потебні. В одному з них можна було б зробити офіс або маленький інститут російської мови України, щоб вчені аналізували спочатку розмовну мову в різних регіонах країни й на основі цього встановили правила російської мови на території України. Це б відрізало наших славістів від російської академії наук, дало б інструмент захисту української російської мови від російських академіків, які все виправляють на свій лад і вирішують, як правильно. Якщо порівнювати із сьогоднішніми процесами, це б створило автокефалію російської мови на території України. Я думаю, що виникло б навіть бажання в авторів розвивати український варіант російської мови...» [20; 21; 22].

Як пише американська газета *The Washington Post*, питання мови вже не розділяє Україну, а відмінності між громадянами України за мовними ознаками зменшуються, хоча з початком воєнних дій на Донбасі експерти очікували на їхнє зростання. «Конфлікт не поширився на інші російськомовні регіони. Українці за межами регіонів Донбасу та Криму об'єдналися навколо поміркованих політичних платформ. Вони за децентралізацію та уникають правих політиків та партій...», – каже доцент Манчестерського університету О. Онуч. Дослідниця, серед іншого, звертає увагу на те, що останнім часом в Україні збільшилася кількість людей, для яких національна ідентичність є громадянською, тобто вона –

не етнічна, саме тому спостерігається обмеження російського впливу [23].

Насправді, низова самоорганізація, якою є Майдан, вже декілька разів рятувала українців від непоправних речей. Однак не треба забувати про недвозначне твердження президента Путіна про те, що Росія закінчується там, де закінчується російська мова. Керманіч РФ з моменту зміни попереднього правителя намагається всіма інструментами – економічними, ідеологічними тощо – змонтувати назад щось подібне до СРСР. Мовне питання стоїть сьогодні поруч із культурним, із шоу-бізнесом – з усіма речами, які мають вплив на свідомість і підсвідомість людей [24].

Намагання зробити російську мову домінантною, п'ятиколонна агентура Москви та Російська православна церква – є тими трьома китами, на яких тримається вплив Кремля в Україні. І деструктивний баласт колонізаторського впливу з Росії неможливо подолати, не нейтралізувавши всі ці три негативні чинники. Таку думку висловив під час інтерв'ю на Радіо Свобода український політолог, публіцист та аналітик В. Каспрук.

Зокрема він підкреслює: «Україна повинна стати однією великою родиною зі своїми власними цінностями, котрі докорінно відмінні від „путінської антицивілізації“, котрою є Російська Федерація. У цьому сенсі питання мови закономірно виходить на перший план. Перебування частини України в неукраїнському мовному просторі й нехтування повноцінним функціонуванням української мови в усіх сегментах функціонування суспільства, унеможлиблює всеосяжну дерусифікацію на всій території Української держави. Московія завжди використовувала російську мову як інструмент експансії і просування колонізації українських земель. І хоча дерусифікація уряду, армії, поліції, СБУ, ЗМІ зараз значно більша, ніж за антиукраїнського режиму Януковича, але її явно недостатньо для того, аби українській мовний простір став домінантним по всій Україні. Ті, хто з усіх сил тримаються за своє минуле під час правління окупантів і чинять супротив поширенню української мови на всі сфери українського життя, свідомо працюють на федералізацію, деморалізацію, русифікацію і розвал України. Ситуацію погіршують власники і редактори телеканалів і FM-радіостанцій, які переповнюють російськомовним контентом теле- та радіоефіри, свідомо нав'язуючи російську мову, показуючи російськомовні фільми, серіали і передачі. Що є нічим іншим, як розкачуванням ситуації і прямим проявом агресії щодо україномовного населення України» [25].

Як підмітив громадський діяч і відомий захисник української мови С. Літинський, питання про нібито надуманість української мови можна продемонструвати наочно – за допомоги карти: «Карта опитування 2001 року – регіони, які вважають рідною мовою українську, і які вважають рідною інші мови. 90 % за площею регіонів, які вважали рідною мовою не українську, зараз окуповано або анексовано». Власне виходить, що українська мова – це в інтересах держави, бо мовний кордон суттєво сильніший за військовий, географічний [26].

«З мов виникли народи, а не з народів мови» – цитата належить вченому VII ст. архієпископу Ісидору Севільському. А ось думка іншого вченого-біохіміка Ервіна Шаргоффа (1905–2002): «Не може бути нічого гіршого для народу,

як втрата або викрадення в нього його рідної мови. І не завжди вина в цьому руйнівників і загарбників: це може бути й форма самокалічення. Хто зрікається минулого, губить своє майбутнє. Для мене велике минуле будь-якого народу становить виключно його мова, а не криваві, нехай і переможні, битви його історичного календаря, навіть якщо вони відіграли важливу роль» [1; 26].

Значення рідної мови розуміють не тільки представники народів, майбутнє яких під загрозою, а й нації, що не мають підстав переживати за свою долю. А що ж відбувається з нами?

«Мы украинцы? Почему тогда говорим русским голосом?» – запитала дівчинка свою матір. Ці слова, випадково почуті українським режисером М. Ілленком у супермаркеті, приголомшили й водночас нашттовхнули кіномайстра на створення фільму «Голос», що розповідає про лінію фронту, яка проходить сьогодні такими місцинами, де її майже ніхто не помічає. Найбільше режисера вразило те, як дитина робить перший крок у напрямі порозуміння зі світом та дорослішання [27].

Явище, коли через різні обставини й причини з материнських уст українські діти чують не рідну, а чужу мову – досить поширене. Проте об'єктивно рідною для них залишається мова їхнього народу – українська мова. Її рідність виявляється у пісні, у казці, у віршах Шевченка, у мовленні їхніх сільських родичів, а головне – у їхній ментальності. Чужа ж мова з уст їхніх матерів – це мовленнєвий сурогат, мова-замінник, яку мати дитини чи свого часу її бабуся почала вживати під тиском обставин. Адже ніколи в нормальних умовах народ добровільно від своєї мови не відмовляється, бо це, як писав відомий німецький мовознавець Йоган Лео Вайстербер, означає відмовитися від самого себе.

Коли материнська й рідна мови у людини не збігаються, коли вони є різними, то перейти від першої до другої нелегко. Треба перебороти світ емоційної пам'яті – світ дитинства, найкращого віку в житті людини. Зробити це можна зусиллями волі на основі розумового аналізу. Звичайно, все це спрощується і полегшується, коли людина перебуває в рідномовному оточенні. Відомо, що навіть глухонімі, які після вдалого лікування отримали можливість чути й говорити, тривалий час продовжують користуватися жестово-мімічною мовою, бо звукове мовлення викликає в них дискомфорт [26; 28].

«Ти лиш храм збудуй, а люди в нього прийдуть» – ці слова Ліни Костенко час утілювати в сьогоденні, закликає Міністр культури України Є. Нищук. І пам'ятаймо слова Лесі Українки: вмирає мова – вмирає нація [10].

Список першоджерел

1. Комарницька Т. «Межі моєї мови – це межі мого світу» [Електронний ресурс] / Тетяна Комарницька. – Режим доступу: http://old.lingua.lnu.edu.ua/Foreign_Philology/Foreign_Philology/Foreign_Philology_125/articles/44Komarnytska.pdf.
2. Масенко Л. Українське Азовське море: україномовний простір – запорука цілісності держави [Електронний ресурс] / Лариса Масенко. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29480076.html>.
3. Шевчук Ю. Україна і Голодомор. Він і досі триває у вигляді русифікації [Електронний ресурс] / Юрій Шевчук. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29619369.html>.
4. Кисельов Леонід Володимирович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кисельов_Леонід_Володимирович.
5. Осипчук Н. Мова – оселя буття духу: чому Іван Франко виступав проти двомовності [Електронний ресурс] / Наталія Осипчук // Україна молода. – 2018. – 20 лют. – Режим доступу: <http://umoloda.kiev.ua/number/3276/188/120751/>.
6. Чорна С. Захисти країну – переходь на українську [Електронний ресурс] / Світлана Чорна // Голос України. – 2018. – 21 лют. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/300066>.
7. Цимбалюк М. Мовний закон України: формальність чи гідність нації? [Електронний ресурс] / Микола Цимбалюк. – Режим доступу: <http://slovo-prosvity.org/2019/03/28/movnyj-zakon-ukrajiny-formalnist-chy-hidnist-natsiji/>.
8. Крамар О. Уникнути ірландизації: чому ігнорування мовної проблеми загрожує «закономірним» зникненням української мови в Україні [Електронний ресурс] / Олександр Крамар. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/218594>.
9. Масенко Л. Українська мова і влада України: труднощі порозуміння [Електронний ресурс] / Лариса Масенко. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28987044.html>.
10. Нищук Є. Мова – чинник національної безпеки України [Електронний ресурс] / Євген Нищук. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29795878.html>.
11. В Україні розпочинається десятиліття української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29261551.html>.
12. Ми не помічаємо другорядного становища україномовних громадян – Забужко [Електронний ресурс]: [інформація] // Газета по-українськи. – 2018. – 13 берез. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/sogodennya/_mi-ne-pomichayemo-drugoryadnogo-stanovischa-ukrayinomovnih-gromadyan-zabuzhko/825644.
13. Кириленко В. Українська мова як незворотність деколонізації [Електронний ресурс] / В'ячеслав Кириленко. – Режим доступу: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/kyrylenko/5bb60503ce4bd/>.
14. Українською заговорять всі – від депутатів до поліцейських: як збираються вирішити мовне питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://gazeta.ua/articles/sogodennya/_ukrayinskoyu-zagovoryat-vsi-vid-deputativ-do-policejskih-yak-zbirayutsya-virishiti-movne-pitannya/888387.

15. «Створимо умови для українізації на наступні 10 років» – нардеп [Електронний ресурс]: [інформація] // Газета по-українськи. – 2018. – 11 верес. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/mova-zavtra/_stvorimo-umovi-dlya-ukrayinizaciyi-na-nastupni-10-rokiv-nardep/858399.

16. У День рідної мови Мінкультури запускає два проекти – «МовАрт» та «PROсвіт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrinform.net/rubric-society/2645366-u-den-ridnoi-movi-minkulturi-zapuskae-dva-proekti-movart-ta-prosvit.html>.

17. Серeda С. «Українська – це круто»: як українці популяризують свою мову [Електронний ресурс] / Софія Серeda. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29256785.html>.

18. Что думает Донбасс о новом языковом законе? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29525820.html>.

19. Гриб О. Кому це потрібно? [Електронний ресурс] / Олесь Гриб // Сіл. вісті. – 2017. – 15 груд. – Режим доступу: <http://www.silskivisti.kiev.ua/19543/Poshta.php?n=37592>.

20. Андрій Курков про «червону ганчірку російськомовності» та «правила російської мови на території України» [Електронний ресурс] / [Інтерв'ю вів] Павло Казарін. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29293615.html>.

21. Андрій Курков розповів, як вплине мовне питання на вибори–2019 [Електронний ресурс]: [інформація] // Газета по-українськи. – 2018. – 7 черв. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/culture/_andrij-kurkov-rozproviv-yak-vplivne-movne-pitannya-na-vibori2019/841234.

22. Курков А. Російській мові не потрібен ніякий особливий статус, потрібно визнати її частиною мовної української культури [Електронний ресурс] / [Інтерв'ю вела] Олеся Бацман. – Режим доступу: <https://ua.112.ua/interview/rosiiskii-movi-ne-potriben-niiakui-osoblyvui-status-potribno-vyznannia-ioho-chastinoiu-movnoi-ukrainskoi-kultury-430000.html>.

23. Питання мови вже не розділяє Україну – дослідження [Електронний ресурс]: [інформація] // Газета по-українськи. – 2018. – 11 черв. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/mova-zavtra/_pitannya-movi-vzhe-ne-rozdilyaye-ukrayinu-doslidzhennya/841806.

24. Кузнецова І. Мине трохи часу, і вся Україна обиратиме українську мову – Тарас Тополя [Електронний ресурс] / Ірина Кузнецова. – Режим доступу: <http://vidia.ua/2017/66394>.

25. Каспрук В. Російська мова і московська церква – інструменти агресії «русского мира» в Україні [Електронний ресурс] / Віктор Каспрук. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29412744.html>.

26. Рідна мова і національна ідентичність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.spilka.pt/index.php/spilka-ukrainsiv-u-portuhalii/pro-organizatsiju/3-novini-v-ukrayini/novyny-ukraina/741-2010-02-19-07-47-24>.

27. Близнюк Ю. «Мы украинцы? Почему тогда говорим русским голосом?» [Електронний ресурс] // Газета по-українськи. – 2018. – 5 жовт. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/culture-newspaper/_my-ukraincy-rochemu-togda-govorim-russkim-golosom/862539.

28. Лео_Вайсгербер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Лео_Вайсгербер.

Матеріал підготувала

Шлепакова Т. Л.

головний бібліограф відділу
наукового аналізу та узагальнення
інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування ***І. Г. Піленко***

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 1,12. Б/т. Зам. 41. Безплатно

НБУ імені Ярослава Мудрого, Київ-1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12